

УДК 347.996 + 347.918 +346.9

В. С. БАЛУХ

Валерій Сергійович Балух, кандидат юридичних наук, докторант Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова

НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ АЛЬТЕРНАТИВНОГО ВИРІШЕННЯ СПОРІВ В УКРАЇНІ

Упродовж останніх років в юридичній літературі все більше уваги приділяється питанню запровадження до правової системи України комплексного інституту альтернативного вирішення спорів (далі – АВС) у доповнення або як альтернативи державному судочинству з акцентом на можливості використання іноземного досвіду. Досить часто при цьому оперують категорією «європейські стандарти». Зокрема, на державному рівні визначено необхідність вдосконалення судочинства для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів як єдиної системи судового устрою та судочинства, що функціонує на засадах верховенства права відповідно до європейських стандартів і гарантує право особи на справедливий суд. Одним із завдань це передбачає створення можливостей для розвитку альтернативних (позасудових) способів вирішення спорів¹.

Однак дотримання європейських стандартів не означає «сліпе» їх запозичення. З цього приводу досить раціонально є думка М. Козюбри, який наголошує, що європейські стандарти, зокрема щодо судової влади – це не стільки єдиний еталон, за яким потрібно будувати судову систему, скільки певні цінності, на які варто орієнтуватися при її реформуванні².

Помилково вважати, що на сьогодні АВС не є частиною вітчизняної правової традиції. Однак мову в даному випадку можливо ввести про правову регламентацію лише окремих його форм.

Сучасні дослідження, проведені вітчизняними науковцями, зокрема Н. Л. Бондаренко-Зелінською, Н. В. Дарагановою, О. М. Спектор та іншими, звертають увагу на необхідність законодавчого врегулювання нових способів АВС, однак єдиний підхід до вирішення питання розробки концепції цього інституту відсутній.

Звідси виникає потреба у розумінні того, наскільки по-перше, є розвинутою, на рівні правового регулювання та юридичної практики, система позасудових процедур вирішення спорів (не стосуючись аспекту адміністративного порядку захисту прав та законних інтересів); по-друге, з'ясування міжнародно-правових основ для створення та розвитку системи АВС в Україні. Дані обставини обумовлюють мету проведеного дослідження з цього приводу слід передусім звернути увагу на таке.

Міжнародне право достатньо ґрунтовно підходить до регулювання окремих питань вирішення міжнародних спорів за допомогою мирних засобів їх вирішення. Принцип мирного вирішення міжнародних спорів, за яким усі суб'єкти зобов'язані вирішувати будь-які міжнародні спори мирними засобами³, є притаманним як міжнародному публічному, так і міжнародному приватному праву.

Зважаючи на норми ч. 1. ст. 33 Статуту ООН⁴, у міжнародно-правовій доктрині обґрунтовано виділяють, зокрема, наступні мирні засоби вирішення спорів: переговори, добрі послуги, посередництво, примирення, арбітраж.

Натомість зміст норм міжнародного приватного права дає змогу виділити перелік позасудових способів вирішення спорів, до якого належать, поза іншим, примирна процедура, міні-процес (*mini-trial*), арбітраж (третейське судочинство), приватне судочинство.

Як наслідок, для розуміння суті АВС у міжнародному контексті міжнародно-правові акти, які регламентують його, переважно, але не для цілей застосування в приватно-правовій сфері, можливо представити трьома наступними блоками.

Першим блоком є міжнародно-правові акти, якими в загальному вигляді сформовано підхід до визначення застосування способів АВС на міжнародному рівні та встановлено порядок визнання іноземних арбітражних рішень. До його переліку, зокрема, належать такі міжнародно-правові акти:

– Конвенція про визнання та приведення до виконання іноземних арбітражних рішень (Нью-Йорк, 1958 р.)⁵, що набула чинності для України 8 січня 1961 року⁶. Встановлюючи порядок укладання угод про арбітраж та визнаючи їх чинність, цей документ закріпив гарантії їх судового визнання;

– Конвенція про порядок вирішення інвестиційних спорів між державами та іноземними особами від 1965 р. (відома як Вашингтонська конвенція)⁷, ратифікована Україною у 2000 році⁸. Дана Конвенція, одна із перших міжнародно-правових документів, містить положення про зміст врегулювання спорів через досягнення компромісу за допомогою процедури примирення чи арбітражу;

– Угода про порядок вирішення спорів, пов'язаних із здійсненням господарської діяльності (м. Київ, 20 березня 1992 р.)⁹, учасником якої Україна. Даним документом передбачено, зокрема, вільне звернення господарюючих суб'єктів до третейських судів на території держав – учасниць даної Угоди.

Крім того, слід зазначити, що для України набули чинності декілька укладених двосторонніх договорів, що безпосередньо стосуються питань виконання іноземних арбітражних рішень (наприклад, Договір між Україною і Китайською Народною Республікою про правову допомогу в цивільних і кримінальних справах, укладений 31 жовтня 1992 р.¹⁰).

Другий блок становлять міжнародно-правові акти, якими окреслено зміст окремих процедур АВС. До його переліку входять, зокрема Європейська конвенція про зовнішньоторговельний арбітраж від 21 квітня 1961 р.¹¹ (дата набуття чинності для України (Української РСР: 7 січня 1964 р.), Правила міжнародного торговельного арбітражу та принципи примирення – економічна комісія ООН для Азії та Далекого Сходу від 1 січня 1973 р.¹², Типовий закон ЮНСІТРАЛ про міжнародний торговий арбітраж¹³ та інші.

До третього блоку належать ті міжнародно-правові документи, які можуть виступати або виступають міжнародно-правовою основою для створення та існування системи АВС в Україні. У більшості розглянутих нижче документів вони є актами «м'якого права» на рівні Ради Європи, зокрема:

– Рекомендація № R(81)7 Комітету міністрів Ради Європи від 14 травня 1981 р. стосовно шляхів полегшення доступу до правосуддя, у якій державам-членам Ради Європи запропоновано прийняти заходи щодо полегшення або заохочення, де це доречно, примирення сторін або дружнього врегулювання спору до прийняття його до провадження або ж у ході розгляду¹⁴;

– Рекомендація № R (86) 12 Комітету міністрів Ради Європи відносно заходів про недопущення та скорочення надмірного завантаження на суди від 16 вересня 1986 р., яка закликає держави сприяти, де це необхідно, примиренню сторін, як поза судовою системою, так і до чи у ході судового розгляду¹⁵;

– Рекомендація Rec (2001) 9 Комітету міністрів державам-членам про альтернативні судовому розгляду вирішення спорів між адміністративними органами влади та приватними особами¹⁶. Дана Рекомендація, окрім власне положень щодо оскарження в адміністративного порядку, містить посилання на наступні альтернативні судовому розгляду способи вирішення спорів між адміністративними органами та приватними особами: примирення, медіацію, договірне врегулювання спору та арбітраж;

– акти Ради Європи, що присвячені окремо питанням запровадження медіації, зокрема, Рекомендації Комітету міністрів Ради Європи: № R(99) 19 державам – членам Ради, які зацікавлені в організації медіації у кримінальних справах від 15 вересня 1999 р.¹⁷, № R(98) 1 про сімейну медіацію від 21 січня 1998 р.¹⁸; № R(2002) 10 про медіацію в цивільних справах від 18 вересня 2002 р.¹⁹ та інші.

Доцільно акцентувати увагу, що міжнародно-правові акти в цілому утворюють підхід до визначення стандартів застосування АВС, придатність яких повинна бути оцінена Україною, зокрема, з урахуванням існуючого власного правового досвіду (оскільки розвиток АВС, як свідчить досвід провідних країн світу, відбувається саме через законодавче регулювання) та необхідності створення справді ефективного механізму захисту прав і свобод людини й громадянина.

Зазначимо, що термін «альтернативне вирішення спорів» не знайшов свого нормативного відображення в чинному законодавстві України. У зв'язку з цим при розгляд питань внутрішньодержавного правового регулювання варто зупинитись на наступних запроваджених процедурах вирішення спорів, що найбільш відповідають природі АВС:

- 1) третейський розгляд (у контексті міжнародного комерційного арбітражу – арбітражний розгляд);
- 2) досудовий (претензійний) порядок вирішення спорів;
- 3) позасудові примирні процедури у приватноправових спорах;
- 4) процедура примирення потерпілого з підозрюваним (обвинуваченим).

В умовах демократичного реформування основних сфер соціального життя в Україні важливого значення набуває функціонування третейських судів. Третейське судочинство як альтернатива державному способу вирішення цивільних і господарських спорів може по праву розглядатись як інститут громадянського суспільства, що здатен ефективно конкурувати з державною монополією у провадженні юрисдикційної діяльності в цій сфері.

Третейський розгляд, що має на меті винесення обов'язкового для сторін спору рішення на підставі відповідної правозастосовної діяльності третейського суду, можливо віднести до позасудових юрисдикційних форм захисту майнових і немайнових прав та охоронюваних законом інтересів фізичних і юридичних осіб у приватноправовій сфері. Тобто щодо державного судочинства третейський розгляд, що здійснюється в Україні третейськими судами та міжнародним комерційним арбітражем, виступає альтернативною юрисдикційною формою захисту.

Юрисдикційна природа третейського розгляду не лише визначає його особливості порівняно з іншими способами АВС, а й обумовлює необхідність забезпечення закріплення, шляхом законодавчого регламентування, високого ступеня формальності даного процесу.

Зважаючи на викладене, на сьогодні третейський розгляд врегульовано законодавчими актами, що носять системоутворюючий характер це Закон України «Про третейські суди» від 11 травня 2004 р. № 1701-IV²⁰ та Закон України «Про міжнародний комерційний арбітраж» від 24 лютого 1994 р. № 4002-XII²¹. Крім того, питання, пов'язані із зверненням до третейського суду, а також виконанням рішення даного органу регулюється цілою низкою нормативно-правових актів: Цивільним процесуальним кодексом України²², Господарським процесуальним кодексом України²³, Законом України «Про виконавче провадження» від 21 квітня 1999 р. № 606-XIV²⁴.

Наступним у переліку регламентованих чинним законодавством процедур вирішення спорів, що відповідають природі АВС, є претензійний порядок. Серед вчених спостерігається активна дискусія навколо питання стосовно віднесення його до форм АВС. Окремі автори переконані, що такий порядок не є самостійним способом АВС, а лише етапом процедури вирішення спору²⁵, інші ж вважають його самостійною формою альтернативного вирішення спору²⁶.

Питанню досудового (претензійного) порядку врегулювання спорів присвячено Розділ II Господарського процесуального кодексу України²⁷. Враховуючи його зміст, можливо зробити висновок про можливість віднесення претензійного порядку до формального виду врегулювання спору за допомогою переговорів як одного зі способів АВС. Таке твердження може бути обґрунтоване викладеним нижче.

По-перше, досудовий (претензійний) порядок передбачає спробу сторін спору, не звертаючись до державного суду за захистом порушених прав та охоронюваних інтересів, самостійно врегулювати спір без залучення до цього третьої особи.

По-друге, передбачається добровільність вибору сторонами даного порядку врегулювання господарського спору, крім випадків, передбачених законодавством, коли такий порядок не поширюється на окремі категорії спорів.

При характеристиці позасудових примирних процедур у приватноправових спорах доцільно зазначити, що їх особливість полягає у визначенні мети здійснення: прийняття взаємоприйнятної рішення, як правило, на основі взаємних поступок (на відміну, наприклад, від третейського розгляду спору).

Основні риси примирних процедур:

1) примирні процедури направлені на мирне (добровільне) врегулювання спору, коли сторони або інші особи, що беруть у цьому участь, вчиняють дії щодо пошуку взаємоприйнятних рішень;

2) примирні процедури можливі лише при добровільному волевиявленні сторін. При використанні примирної процедури ніхто інший не може санкціонувати закінчення вирішення спору²⁸.

Враховуючи сутність досліджуваного явища, можливо зробити висновок, що форми АВС являють собою більш широке поняття, в якому примирні процедури можуть мати місце як складова частина відповідного процесу.

Слід акцентувати увагу на тому, що в результаті аналізу вітчизняного законодавства можна зробити висновок: такі процедури, які засновані переважно на примирно-третейському способі вирішення спорів, можуть бути використані у різних галузях права, оскільки багатьма з них не заборонено їх використання для врегулювання відповідних спорів (крім, наприклад, податкового права). У їх переліку можливо виокремити правові засади наступних примирних процедур:

– які застосовуються сторонами у цивільних та господарських спорах до або під час провадження з розгляду відповідного спору в суді;

– що використовуються під вирішення колективних трудових спорів.

Щодо позасудових примирних процедур, які застосовуються сторонами у цивільних та господарських спорах до або під час провадження з розгляду відповідного спору в суді, слід акцентувати увагу на нижчевикладеному.

У таких приватноправових спорах формою завершення врегулювання відповідних спорів на основі примирних процедур є, як правило, позасудова мирова угода. При цьому ознака такої угоди, як «позасудовість» передбачає відсутність участі суду у виробленні умов мирової угоди. Позасудова мирова угода може бути укладена сторонами спору за вільним волевиявленням як до звернення до суду за захистом порушених прав та оспорюваних інтересів, так і під час провадження справи у суді. Це по суті договір, що має акцесорний характер, яким сторони припиняють спір на підставі взаємних уступок. Разом з тим зміст можливих примирних процедур, що має наслідком укладення мирової угоди, чинним законодавством не встановлено.

Хоч норми Цивільного кодексу України і не надають визначення «мирова угода», за своєю правовою природою така угода належить до категорії правочинів. Як наслідок, така угода має відповідати вимогам Цивільного кодексу України до правочинів. При цьому в аспекті цивільного процесу передбачена спеціальна процедура, що має забезпечити виконання загальних вимог для набуття мировою угодою властивостей законності²⁹ та можливості бути виконаною у примусовому порядку. Якщо в цивільному праві діє презумпція правомірності правочину (ст. 204 Цивільного кодексу України)³⁰, відповідно до якої укладений правочин вважається таким, що відповідає умовам дійсності, які ставляться до даного виду правочину, то в цивільному процесі мирова угода для визнання її судом повинна бути перевірена судом на предмет її відповідності закону та відсутності наслідків її укладення у вигляді порушення прав, свободи чи інтересів інших осіб.

Законодавством у сфері цивільного, господарського та адміністративного судочинства передбачено положення, за якими державному суду відводиться функція активного сприяння примиренню сторін. Проте самі ж дані процедури примирення проводяться сторонами самостійно, за вільним волевиявленням та у позасудовому порядку, що є у загальному вигляді реалізацією принципу диспозитивності судочинства.

Наступними у наведеному вище переліку виступають примирні процедури, що використовуються при вирішенні колективних трудових спорів. У теорії трудового права їх визначають, зокрема, як способи вирішення колективних трудових спорів за допомогою досягнення узгодженого рішення³¹; врегульовану нормативно-правовими актами діяльність примирної комісії (в тому числі, за участю незалежного посередника) та/або трудового арбітражу з метою вирішення колективного трудового спору (конфлікту)³².

Примирні процедури вирішення колективних трудових спорів передбачені у Законі України «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)» від 3 березня 1998 р. № 137/98-ВР³³. Їх проведення регламентовано низкою підзаконних нормативно-правових актів (наприклад, Інструкцією про порядок визначення послідовності розгляду і вирішення колективного трудового спору (конфлікту), затвердженою наказом Національної служби посередництва і примирення від 9 листопада 2005 р. № 124³⁴).

Закон України «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)» від 3 березня 1998 р. № 137/98-ВР, не наводячи визначення терміна «примирні процедури», визначає предмет та характер їх окремих видів, що втілюються у функціонуванні примирної комісії та трудового арбітражу, коло осіб, які беруть у них участь, правові наслідки їх проведення тощо.

Визначені нижче аспекти дають змогу розглядати правове регулювання примирних процедур вирішення колективних трудових спорів при розгляді нормативно-правових основ формування системи АВС в Україні:

1) дані процедури засновані на примирно-третейському порядку вирішення відповідних спорів, що передбачають можливість врегулювання спору безпосередньо сторонами спору завдяки їх участі у роботі примирної комісії, яка є по суті різновидом спеціалізованих третейських судів;

2) законодавцем передбачено можливість залучення до вирішення колективного трудового спору незалежного посередника – визначеної за спільним вибором сторін особи, яка сприяє встановленню взаємодії між сторонами, проведенню переговорів³⁵, тобто фактично можливість «медіативного» підходу до вирішення даного спору.

Останнім у переліку нормативно запроваджених процедурах вирішення спорів, що відповідають природі АВС, є інститут примирення потерпілого та підозрюваного (обвинуваченого) в кримінально-правовій сфері. Даний інститут є центральною ланкою так званого «відновного правосуддя», в основі якого лежить інший погляд, інша філософія відповіді суспільства на злочин³⁶. Воно зміщує ракурс реагування на вчинений злочин у бік потерпілого, адже суспільство має спочатку дбати про інтереси останнього, а вже потім – про публічний інтерес³⁷.

Як складова кримінального процесу відновне правосуддя знаходить свій вияв у змісті ст. 46 Кримінального кодексу України, відповідно до якої особа, яка вперше вчинила злочин невеликої тяжкості або необережний злочин середньої тяжкості, звільняється від кримінальної відповідальності, якщо вона примирилася з потерпілим та відшкодувала завдані нею збитки або усунула заподіяну шкоду³⁸. Дану норму називають відображенням «простой медіації» як однієї з моделей відновного правосуддя³⁹, в основу якої покладено посередництво у примиренні потерпілого з обвинуваченим⁴⁰.

Із набуттям чинності новим Кримінальним процесуальним кодексом України⁴¹ у кримінальному судочинстві запроваджено новий правовий інститут – примирення на підставі угоди, якому присвячено главу 35 даного законодавчого акта «Кримінальне провадження на підставі угоди».

Виходячи зі змісту даної глави вбачається, що сутність угоди про примирення між потерпілим і підозрюваним (обвинуваченим) полягає тому, що її може бути укладено, якщо було вчинено кримінальний проступок, злочин невеликої та середньої тяжкості, а також при провадженні у формі приватного обвинувачення. Така угода може бути ініційована в будь-який момент після повідомлення особи про підозру в скоєнні злочину й до видалення суду в нарадчу кімнату для винесення вироку⁴².

Разом із тим чинним кримінальним законодавством не визначено поняття «примирення» та не передбачено регулювання тих процедур, що можуть призвести до укладення угоди про примирення в кримінальному провадженні. Як наслідок, досягнення примирення між потерпілим та обвинуваченим (підозрюваним) на сьогодні відбувається завдяки існуванню переважно автономних процесів, які мають місце поза межами кримінального судочинства завдяки механізмам співпраці із застосуванням посередництва (медіації), розробленими за відсутності певної нормативно-правової бази, які б регулювали засади проведення відповідних процедур.

Крім усього вищевикладеного слід звернути увагу також на існуюче в Україні нормативне забезпечення медіації як виду соціальної послуги.

Так, відповідно до ст. 1 Закону України «Про соціальні послуги» № 966-IV від 19 червня 2003 р. передбачено, що соціальними послугами є комплекс заходів із надання допомоги особам, окремим соціальним групам, які перебувають у складних життєвих обставинах і не можуть самостійно їх подолати, з метою вирішення їхніх життєвих проблем⁴³. Такі послуги повинні надаватись відповідними суб'єктами, зокрема, з дотриманням державних стандартів соціальних послуг, етичних норм і правил.

У свою чергу посередництво (медіацію) як допомогу у врегулюванні конфліктів, ведення переговорів, опрацюванні шляхів та умов вирішення конфлікту включено до переліку соціальних послуг⁴⁴.

Крім того, надання допомоги в забезпеченні доступу особи до медіації визначено одним із видів правових послуг з безоплатної первинної правової допомоги – державної гарантії, що полягає в інформуванні особи про її права і свободи, порядок їх реалізації, відновлення у випадку їх порушення та порядок оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб⁴⁵.

Однак запровадження медіації як соціальної послуги має місце за відсутності правового регулювання процедури медіації як особливого, з характерними рисами способу вирішення спорів та прийнятого державного стандарту відповідної соціальної послуги. Якщо ж розглядати медіацію у вищезгаданому контексті, тобто у якості, передусім, нематеріальної специфічної діяльності, які суб'єкт – надавач соціальних послуг може запропонувати отримувачу таких послуг, то незрозуміло, у чому ж саме така діяльність полягає.

У підсумку доцільно зазначити наступне.

Орієнтація на мирне врегулювання спорів, розвинута система примирних процедур, у тому числі й позасудових, – це істотна ознака дійсно демократичної правової держави⁴⁶.

Проте вбачається, що норми чинного законодавства стосовно АВС мають уривчастий та несистемний характер, що не дає змоги виокремити інститут АВС як системне утворення. За відсутності належного правового регулювання багато істотних питань, які стосуються даного явища, на сьогодні визначено неправовими соціальними нормами: кодексами поведінки, типовими договорами тощо, які виконуються членами суспільства переважно у зв'язку із внутрішнім почуттям обов'язку та/або острахом перед зовнішніми не правовими санкціями. Разом з тим деякі процедури АВС, наприклад, в аспекті відновного правосуддя та медіації, поки що застосовуються лише в рамках пілотних проектів.

Як наслідок, наявною є загальна недовіра з боку суспільства до АВС з огляду, зокрема, на відсутність потенційних гарантій захисту прав його учасників, що частково пояснює низький рівень практичного застосування відповідних його способів у нашій державі.

На сьогодні у законодавстві відсутні положення, які б надавали можливість надати у загальному вигляді нормативну регламентацію основних питань АВС: визначення з урахуванням особливостей правової системи змісту допустимих або рекомендованих для використання способів АВС, принципів та кола їх застосування, мінімальних державних стандартів у межах правового поля та їх взаємозв'язок із судовим процесом, закріплення гарантій ефективного застосування.

Прийняття відповідних законодавчих положень буде свідчити про державну підтримку АВС, що дасть змогу підвищити суспільну довіру завдяки легітимізації певних його процедур.

¹ Указ Президента України від 10.05.2006 р. № 361/2006 «Про Концепцію вдосконалення судівництва для утворення справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів» // Офіційний вісник України. – 2006. – № 19 (24.05.2006). – Ст. 1376.

² Козюбра М. І. Судова влада в Україні / М. І. Козюбра / М. І. Козюбра // Право України. – № 12. – С. 47–63. – С. 49.

³ Лукашук И. И. Международное право: особая часть: учебник для студентов юридических факультетов и вузов. – Изд. 3-е, перераб. и доп. – М.: Волтерс Клувер, 2005. – 517 с. – С. 272.

⁴ Устав Организации Объединённых Наций и Устав Международного Суда // Официальный веб-портал Верховной Рады Украины [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_010.

⁵ Конвенция о признании и приведении в исполнение иностранных арбитражных решений // Официальный веб-портал Верховной Рады Украины [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_070.

⁶ Статус Конвенции о признании и приведении в исполнение иностранных арбитражных решений (Нью-Йорк, 1958 год) // Официальный веб-портал Верховной Рады Украины [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_b63.

⁷ Конвенция про порядок вирішення інвестиційних спорів між державами та іноземними особами // Офіційний веб-портал Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступа: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_060.

⁸ Закон України «Про ратифікацію Конвенції про порядок вирішення інвестиційних спорів між державами та іноземними особами» № 1547-III від 16.03.2000 року // ВВР. – 2000. – № 21. – Ст. 161.

⁹ Багатостороння угода країн – учасниць СНД від 20.03.1992 року «Угода про порядок вирішення спорів, пов'язаних із здійсненням господарської діяльності» // Офіційний вісник України. – 2005. – № 12 (08.04.2005). – Ст. 587.

¹⁰ Договір між Україною і Китайською Народною Республікою про правову допомогу у цивільних та кримінальних справах // Офіційний вісник України. – 2006. – № 46 (27.11.2006). – Ст. 3102.

¹¹ Конвенція Країн-учасниць від 21.04.1961 року «Європейська конвенція про зовнішньоторговельний арбітраж» // Офіційний вісник України. – 2004. – № 44 (19.11.2004). – Ст. 2940.

¹² Правила международного торгового арбитража и принципы примирения – экономическая комиссия ООН для Азии и Дальнего Востока Регистр текстов международных конвенций и других документов, касающихся права международной торговли // Издание ООН. Н.-Й., 1973. – т. II. – С. 118–124.

¹³ Типовой закон ЮНСИТРАЛ о международном торговом арбитраже от 30.05.1997 года // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MU97397.html

¹⁴ Рекомендация R (81) 7 Комитета министров государствам-членам относительно путей облегчения доступа к правосудию от 14.05.1981 года // Официальный веб-портал Верховной Рады Украины [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_133

¹⁵ Рекомендация № R (86) 12 Комитета министров Совета Европы относительно мер по недопущению и сокращению чрезмерной рабочей нагрузки на суды от 16.09.1986 г. // Российская юстиция. – 1997. – № 7. – С. 8.

- ¹⁶ Рекомендація Res (2001) 9 Комітета міністрів державам-членам об альтернативних судовим розбиральствам разрешеннях спорів между административными органами власти и частными лицами от 05.09.2001 г. // [Электронный ресурс]. – Режим доступу: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1116305& Site=COE>
- ¹⁷ Рекомендація № R (99) 19 Комітету міністрів Ради Європи державам – членам Ради, які зацікавлені в організації медіації у кримінальних справах // Офіційний веб-портал Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_828
- ¹⁸ Рекомендація № R (98) 1 Комітета міністрів державам-членам о семейной медиации // [Электронный ресурс]. – Режим доступу: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1116317&Site=CM>
- ¹⁹ Рекомендація Res (2002) 10 Комітет міністрів державам-членам щодо медіації в цивільних справах // [Электронный ресурс]. – Режим доступу: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1568851&Site=CM>
- ²⁰ Закон України від 11.05.2004 року № 1701-IV «Про третейські суди» // ВВР. – 2004. – № 35. – Ст. 412.
- ²¹ Закон України «Про міжнародний комерційний арбітраж» від 24.02.1994 року № 4002-XII // ВВР. – 1994. – № 25. – Ст. 198.
- ²² Цивільний процесуальний кодекс України // ВВР. – 2004. – № 40–41, 42. – Ст. 492.
- ²³ Господарський процесуальний кодекс України // ВВР. – 1992. – № 6 (11.02.92). – Ст. 56.
- ²⁴ Закон України від 21.04.1999 року № 606-XIV «Про виконавче провадження» // ВВР. – 1999. – № 24 (18.06.99). – Ст. 207.
- ²⁵ Спектор О. М. Проблема визначення поняття та системи АВС у сучасній юридичній літературі / О. М. Спектор // Науковий вісник Дніпропетровського держ. ун-ту внутр. справ. – 2010. – С. 117–124. – С. 122.
- ²⁶ Миронова С. Н. Использование возможностей сети Интернет при разрешении гражданско-правовых споров / С. Н. Миронова. – М.: Волтерс Клувер, 2010. – 256 с. – С. 10.
- ²⁷ Господарський процесуальний кодекс України // ВВР. – 1992. – № 6. – Ст. 56.
- ²⁸ Доклад председателя Арбитражного суда Челябинской области В. И. Коротенко на пресс-конференции, посвященной развитию альтернативных способов урегулирования экономических споров // [Электронный ресурс]. – Режим доступу: http://www.chelarbtr.ru/SMI_i_sud/Presskonferencii_dlja_SMI/Doklad_Korotenko_V.I.Alternativnoe_razreshenie_sporov_
- ²⁹ Черевко П. П. Взаємодія цивільного та цивільного процесуального права при укладенні мирової угоди в цивільному процесі / П. П. Черевко // Право і безпека. – 2012. – № 5. – С. 223–226. – С. 224.
- ³⁰ Цивільний кодекс України // ВВР. – 2003. – № 40–44. – Ст. 356.
- ³¹ Нуртдинова А. Ф. Комментарий к законодательству о социальном партнерстве / А. Ф. Нуртдинова, Л. А. Окуньков, Э. Б. Френкель. – М.: Юрист, 1996. – 184 с. – С. 57.
- ³² Березін С. С. Примірні процедури та їх значення для вирішення колективних трудових спорів (конфліктів) [Текст] / Є. Березін // Бюлетень Національної служби посередництва і примирення. – 2009. – № 1–2. – С. 13–16. – С. 14.
- ³³ Закон України від 03.03.1998 року № 137-98 «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)» // ВВР. – 1998. – № 34. – Ст. 227.
- ³⁴ Наказ Національної служби посередництва і примирення від 09.11.2005 року № 124 «Про затвердження Інструкції про порядок визначення послідовності розгляду і вирішення колективного трудового спору (конфлікту)» // Бюлетень національної служби посередництва і примирення. – 2005 – № 12.
- ³⁵ Закон України «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)» від 03.03.1998 року № 137/98-ВР // ВВР. – 1998. – № 34. – Ст. 227.
- ³⁶ Карнозава Л., Максудов Р., Флямер М. Восстановительное правосудие: идеи и перспективы для России / Л. Карнозава, Р. Максудов, М. Флямер // Российская юстиция. – № 11. – 2000. – С. 42–44. – С. 42.
- ³⁷ Там само. – С. 42–43; *Маляренко В. Т., Войтюк І. А.* Відновлювальне правосуддя: можливості запровадження в Україні / В. Т. Маляренко, І. Ф. Войтюк // Бюлетень Міністерства юстиції України. – № 8 (34). – 2004. – С. 34–63. – С. 34–35.
- ³⁸ Кримінальний кодекс України // ВВР. – 2001. – № 25–26. – Ст. 131.
- ³⁹ Яценко Я. Примирення обвинуваченого з потерпілим як ефективна складова відновного правосуддя / Я. Яценко // Відновне правосуддя в Україні. – 2007. – № 4. – С. 41–43. – С. 41.
- ⁴⁰ Головка Л. В. Альтернативы уголовному преследованию в современном праве / Л. В. Головка. – СПб.: Изд-во «Юридический центр Пресс», 2002. – 544 с. – С. 373.
- ⁴¹ Кримінальний процесуальний кодекс України // Офіційний вісник України. – 2012. – № 37. – Ст. 1370.
- ⁴² Абламський С. Є. Окремі аспекти відновного правосуддя в частині примирення потерпілого з обвинуваченим за новим кримінальним процесуальним законодавством України / С. Є. Абламський // Право і безпека. – 2012. – № 4. – С. 121–126. – С. 124.
- ⁴³ Закон України № 966-IV від 19.06.2003 року «Про соціальні послуги» // ВВР. – 2003. – № 45. – Ст. 358.
- ⁴⁴ Наказ Міністерства соціальної політики України від 03.09.2012 року № 537 «Про затвердження Переліку соціальних послуг, що надаються особам, які перебувають у складних життєвих обставинах і не можуть самостійно їх подолати» // Офіційний вісник України. – 2012. – № 74. – Ст. 2993.
- ⁴⁵ Закон України від 02.06.2011 року № 3460-VI «Про безоплатну правову допомогу» // ВВР. – 2011. – № 51. – Ст. 577.
- ⁴⁶ Полуяктов А. Примирение сторон в арбитражном и гражданском процессе / А. Полуяктов // Арбитражный и гражданский процесс, 2006. – № 6. – С. 32–36. – С. 36.

Резюме

Балух В. С. Нормативно-правові основи формування системи альтернативного вирішення спорів в Україні.

У науковій статті аналізуються нормативно-правові основи для формування системи альтернативного вирішення спорів в Україні на рівні міжнародно-правової регламентації та національного законодавства. Акцентовано увагу на питаннях правового регулювання наступних процедур, що найбільш відповідають природі альтернативного вирішення спорів: 1) третейсько-го розгляду; 2) досудового (претензійного) порядку вирішення спорів; 3) позасудових примирних процедур у приватноправових справах; 4) процедури примирення потерпілого з підозрюваним (обвинуваченим). Зроблено висновок про уривчастий та несистемний характер чинного законодавства у цій сфері.

Ключові слова: нормативне регулювання, альтернативне вирішення спорів, міжнародно-правовий акт, примирні процедури.

Резюме

Балух В. С. Нормативно-правовые основы формирования системы альтернативного разрешения споров в Украине.

В научной статье анализируются нормативно-правовые основы для формирования системы альтернативного разрешения споров в Украине на уровне международно-правовой регламентации и национального законодательства. Акцентируется внимание на вопросах правового регулирования следующих процедур, наиболее полно отвечающих природе альтернативного разрешения споров: 1) третейского рассмотрения; 2) досудебного (претензионного) порядка решения споров; 3) внесудебных примирительных процедур в частноправовых спорах; 4) процедуры примирения потерпевшего с подозреваемым (обвиняемым). Сделан вывод об отрывочном и несистемном характере действующего законодательства в данной сфере.

Ключевые слова: нормативно-правовое регулирование, альтернативное разрешение споров, международно-правовой акт, примирительные процедуры.

Summary

Baluh V. The legal basis for the formation of a system of alternative dispute resolution in Ukraine.

The scientific article deals with the legal basis for the formation of a system of alternative dispute resolution in Ukraine at the level of international legal regulation and national legislation. Special attention is paid to issues of legal regulation of the following procedures that best meets the nature of alternative dispute resolution: 1) arbitration; 2) the pre-trial (claim) dispute resolution procedures; 3) non-judicial conciliation procedures in private law disputes, 4) criminal reconciliation between victim and criminal suspect (defendant). It was concluded that current legislation in this area had a fragmentary and non-systemic character.

Key words: legal regulation, alternative dispute resolution, international law act, conciliation.

Отримано 19.11.2013

УДК 346.2:338.48

В. І. ГОСТЮК

Василь Іванович Гостюк, кандидат юридичних наук, доцент Київського університету туризму, економіки і права

**ПРАВОВІ ЗАСАДИ ТА МЕХАНІЗМ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ
ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ**

З переходом України до ринкової економіки в усіх сферах суспільства відбуваються системні перетворення. Розвиток і зміна суспільних відносин вимагає вивчення та переосмислення проблем в юридичній науці. Це стосується і соціальної галузі, а також туризму як важливої сфери соціальної діяльності. Україна має багату історичну та культурну спадщину, природно-рекреаційні ресурси, що сприяють як розвитку внутрішнього туризму, так і прийому іноземних громадян.

Формування дієвого регуляторного механізму, який би поєднував у державне регулювання та ринкове саморегулювання – важлива умова забезпечення розвитку туристичної галузі в Україні. Однак існує низка негативних факторів: недосконалість нормативно-правової бази, суперечливість та неузгодженість окремих її положень, відсутність ефективної державної програми, яка б регулювала туризм, як перспективний напрям розвитку сфери.

На даному етапі в Україні посилюється увага вчених до проблеми розвитку національної туристичної індустрії та підвищення ефективності туристичної сфери. Проблеми становлення і розвитку правового регулювання туризму досліджуються у працях М. Баймуратова, В. Бакуменка, В. Вакуленка, Н. Гостєвої, З. Варналія, А. Дуровича, О. Лебединської, В. Погорілка, П. Рабіновича, О. Серьогіна та інших учених.

Мета наукової статті – розкрити правові засади та механізм державного регулювання туристичної галузі України.

Наявність туристичного (культурного, історичного і рекреаційного) потенціалу є важливою, але далеко недостатньою умовою перетворення туризму на прибуткову галузь економіки. Наявні потенційні можливості не можуть бути повною мірою реалізовані, якщо введення ринкових механізмів у сфері туристичного обслуговування комплексно не поєднуюватиметься із заходами державного регулювального впливу у вигляді необхідних юридичних, політичних, економічних та інших гарантій¹.

Туризм (*від лат. tornus – рух по колу, крутити, повертати; від франц. tour – прогулянка, поїздка*) багатогранне явище сучасного світу, яке розглядають як галузь економіки, економічну діяльність, ринок і як суспільний рух².

Ключовими для визначення терміну «туризм» є поняття виїзду (подорожі), форми пересування, форми організації відпочинку, дозвілля, діяльності осіб, що подорожують і перебувають в місцях, що знаходяться